

פרשת נח

מפי מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

בס"ד מרחשוון תשע"ז • גליון 170

ניתן לשלוח מייל לכתובת rephael.wasser@gmail.com ולקבל את הגיליון מידי שבוע לתיבת המייל

לע"נ רבי יעקב דמרי ז"ל בר בחלה ע"ה נלב"ע בכ"ד מנחם אב התשע"ד ת.ג.צ.ב.ה.

נקודת ה"חן" של מאורעות הראשית

אישיותו של נח מוציאה את האנושות מכף חובה לכף זכות

ראשי פרקים:

הפרה-היסטוריה של העולם ✦ טיבו של הנחש ✦ 'להיות טוב' ולא רק 'לעשות טוב'
 ✦ אפשר לתקן ולשפר ✦ כוחה של נקודת "חן" ✦ לצאת מכף חובה לכף זכות ✦
 כשהמחנך לא מיואש גם הילד לא מיואש

מקורות עיקריים:

רש"י בראשית א, ב ✦ חגיגה פ"ב, מ"א ✦ ספורנו בראשית ג, א ✦ שבת קלג ע"ב
 ✦ גיטין נה ע"ב ✦ שבת סג ע"א ✦ רש"י בראשית ד, ג ✦ רש"י הירש בראשית ד,
 ג-ו ✦ ליקוטי מוהרן תורה רפב

הפרה-היסטוריה של העולם

פרשת נח היא המשך ישיר של פרשת בראשית, רבנו הרב צבי יהודה היה קורא לפרשיות הללו "הפרה-היסטוריה של העולם". שתי הפרשיות הראשונות של התורה עוסקות בילדות האנושית, "וְהָאָרֶץ הִיְתְּהָ תְהוֹ וְבַהֲרִי"¹, "תהו" - לשון תמה ושממון, שאדם תוהו ומשתומם על 'בהו' שבה"². במציאות העולמית גלומים אין סוף כוחות, והאדם תוהו ומשתומם על כל ה'ש' שהוא פוגש בעולם הזה. הקב"ה מגלה את כוחו בעולם ובורא לו כלים שמאפשרים לו להמשיך להתפתח. עד היום האנושות עסוקה בגילוי ופיתוח של הכוחות שטמונים בעולם.

המדע איננו מייצר כוחות חדשים, אלא מגלה את הכוחות שקיימים כבר בבריאה, לעומת זאת פרשת הבריאה עוסקת בבריאת כוחות חדשים שלא היו קיימים קודם לכן, "שָׂאוּ מְרוֹם עֵינֵיכֶם וְרֵאוּ מִי בְרָא אֱלֹהִים"³, מי שברא את כל הכוחות שבבריאה זה ריבונו של עולם ולא המדע, המדע יודע רק לחקור את מה שקיים, הוא לא יודע ולא יכול לברוא יש מאין. מסיבה זו המדע גם לא יכול להכריע אם יש אלקים או אין אלקים, זו לא שאלה מדעית! המדע יכול להתחקות אחרי המציאות, לחזור עד נקודת זמן מסוימת, ולנסות

¹ בראשית א, ב.

² רש"י שם.

³ ישעיה מ, כו.

להבין איך הדברים התפתחו משם, אבל מעבר לזה אין למדע שום מגע. במקום שהמדע נגמר, שם מתחילה הפילוסופיה האלקית⁴, שם מתחילה האמונה. מדע - זו ידיעה, ואמונה - זה דבר שהוא למעלה מן הידיעה, האמונה היא האינטואיציה של הבריאה. זה בירור פילוסופי שצריך לדבר עליו בהרחבה.

מעשה בראשית - זה לא מדע, ולכן קובעים חז"ל ש"אין דורשין... במעשה בראשית בשנים"⁵. כדי לעסוק במעשה בראשית דרושים תנאים מסוימים, יש עניינים עמוקים שכדי לעסוק בהם דרושה עמידה שלמה לפני ריבונו של עולם, התייחדות בלי שותפים.

מבחינה חינוכית, ישנה התלבטות אצל גדולי המחנכים, מאיפה להתחיל בלימוד החומש, מפרשת בראשית או מפרשת לך לך. כך או כך, בודאי שהעיסוק בפרשת בראשית עם ילדים צריך להיות כללי יותר מבלי לעורר שאלות מורכבות שהילדים אינם בשלים להתמודד עמן.

טיבו של הנחש

בפרשת בראשית מתברר יסוד מרכזי שנוגע לסודות ההנהגה האלקית - יסוד הנפילה. המציאות העולמית בנויה מתהליכים הכוללים בתוכם רצף של נפילות - חטא הארץ, קטרוג הלבנה, חטא האדם, פרשיית קין והבל, השחתת דור המבול, ועוד. פרשת בראשית מפגישה אותנו עם בריאה שבה הנחש תופס מקום מרכזי ופעיל, כל ניסיון התקדמות נתקל בהסתערות נגדית של הנחש המסית.

הספורנו⁶ מלמדנו מה טיבו של נחש זה, וזו לשונו:

"והנחש - הוא שטן הוא יצר הרע, רב ההיזק עם מיעוט היותו נראה.

כי אמנם יקרא הדבר בשם איזה דומה לו, כמו שנקרא המלך 'אריה', כאמרו 'עלה אריה מסבכו' (ירמיה ד, ז), ויקרא האויבים המזיקים 'נחשים צפעונים', אשר אין להם לחש כאמרו 'הנני משלח בכם נחשים צפעונים אשר אין להם לחש' וכו' (שם ה, יז). ועל זה הדרך קרא בזה המקום את היצר הרע המחטיא 'נחש', בהיותו דומה לנחש, אשר תועלתו במציאות מועט מאד, ונזקו רב עם מעוט הראותו.

וכבר אמרו זיכרונם לברכה שהיה סמאל רוכב עליו, והוא שהכח המתאוה המחטיא יעשה זה באמצעות הכוח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים החומרניים, המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל יתברך. כי אמנם הכוח המתאוה עם דמיוני התענוגים המובילים אליו הם מצווים לכוחות הגשמיות הפועלות, ומחטיאים כוונת ורצון האל יתברך, כשלא יתקומם עליהם הכוח

⁴ ראה אבי עזרי על הרמב"ם ח"א (הלכות תשובה ה, ה) שכתב על מצוות האמונה: "והנה מאז ומתמיד הייתי מתפלא למה מכנין למצוה זו אמונה, הרי בפשוטו שזהו מהמושכלות הראשונות, דאי אפשר לעולם בלי מנהיג וגם מבשרי אחזה אלקי, והחכמה הנפלאה שבכל יצור קטן, אין להעריך, ומכל שכן החכמה ביצירת האדם, ואיך אפשר שכל זה הוא בלא מנהיג, והרי הרמב"ם הנ"ל כתב 'לידע את ה', הרי זו 'ידיעה', ובכתוב נאמר 'וידעת היום והשיבות אל לבבך כי ה' הוא אלקים', ולמה זה נקרא 'אמונה'? ובספר המצוות (במצוה א) כתב: היא הציווי אשר ציוונו בהאמנת האלקות.

ושאלתי את זאת למרן הגאון הגדול רבי יצחק זאב סאלאווייציק זצוק"ל, ואמר לי שגם הוא עמד על זה ושאל זאת לאביו הגר"ח זצוק"ל, ואמר לו, שודאי עד כמה ששכל האדם מגעת הוא מושכל ואין זו אמונה, והיא ידיעה, אבל חיוב האמונה מתחיל ממקום שכל האדם. והסביר לעצמו הענין, ששכל האדם הלא מוגבל הוא בזמן ובמקום, ומה שהוא למעלה מן הזמן והמקום כבר אין לו מושג, ועצמותו של הקב"ה הוא למעלה מן הזמן והמקום, שאין שם מקום לשכל האדם, אז חלה עליו חובת האמונה".

⁵ חגיגה פ"ב, מ"א.

⁶ ספורנו בראשית ג, א.

השכלי וימחה בהם, כאמרם זיכרונם לברכה עינא ולבא סרסורי דחטאה (ירושלמי ברכות פ"א, ה"ח), אשר על זה הזהיר באמרו 'ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם' (במדבר טו, לט).

הבעיה עם הנחש היא, שאי אפשר לראות אותו, הוא מסתתר, הוא נחבא אל הכלים, ומאחורי הקלעים הוא גורם נזק עצום באין מפריע. כשאדם רואה דבר רע, הוא נזהר, אבל כשהדבר הרע הזה מסתתר, האדם לא מודע לצרה שעתידה לבוא עליו והוא נלכד בזרועותיו.

בעיה נוספת היא, כוח המדמה והמתאוה שבאדם. העולם הדמיוני של האדם מגרה את יצרו ומפתח אצלו תאוה לחטא. כשכוחות היצירה של האדם נפגשים עם כוח המדמה, האדם הולך אחרי דמיונותיו ונופל.

היצר הרע יכול להיות גם טוב

מִרְן הֶרֶב קוֹק⁷ מְבָאָר, שֶהִסִּיבָה לְכָךְ שְׂכוּחַ הָעֵרִיּוֹת הוּא כָל כֶּךְ חֶזֶק, הִיא מִפְנֵי שֶהֵעֲרִיּוֹת הֵן הַכּוּחַ הַקִּיּוּמִי שֶל הָעוֹלָם, "יִצְרָא דְעֵרִיּוֹת יוֹכֵל לִלְפֹף אֶת הָאָדָם יוֹתֵר עִמּוֹק מִהַשּׁוֹרֵשׁ שֶל קִישׁוֹר הַחַיִּים שֶל עֲצָמוֹ, מִפְּנֵי שֶהוּא נִעֻץ בְּנִסְיַת הַמִּשְׁךְ הַחַיִּים שֶל הַדּוֹרוֹת כּוֹלֵם". לֹא כּוּחַ הָעֵרִיּוֹת הָעוֹלָם לֹא הִיא יוֹכֵל לְהַתְקִיִּים, זֶהוּ הַיִּצְרָא הַכִּי יִסּוּדִי וְהַכִּי קִיּוּמִי שְׁקִיִּים בְּבֵרִיָּה.

הַגְּמָרָא אֹמֶרֶת⁸, שֶכְשֶהִקְב"ה הֵעִנִּישׁ אֶת בֵּית אַבִּימֶלֶךְ עַל לְקִיחְתּוֹ אֶת שָׂרָה, כְּכַתּוּב: "כִּי עָצַר עָצַר ה' בְּעַד כָּל רֶחֶם לְבַיִת אַבִּימֶלֶךְ עַל דְּבַר שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אַבְרָהָם"⁹, נִשְׁלַל מֵהֶם הַכּוּחַ הָרִצּוֹנִי לְעֵרִיּוֹת, עַד כִּדִּי כֶךְ שֶאֵפִילוֹ תִרְנַגְלוֹת לֹא הִטִּילָה בִּיצְתָהּ. כִּדִּי שֶהָעוֹלָם יוֹכֵל לְהַתְקִיִּים חַיִּיב לְהִיּוֹת כּוּחַ שְׁמַנִּיעַ, אֲבָל הַכּוּחַ זֶה יוֹכֵל לְהִיּוֹת גַּם מִסּוֹכֵן, כִּי הוּא יוֹכֵל לְעוֹרֵר גַּם יִצְרִיּוֹת תְּאוֹתֵנִית שֶמִּפִּילָה אֶת הָעוֹלָם. רַבִּי צְדוֹק הַכְּהָן מְלוּבְלִין¹⁰ בְּסִפְרוֹ "צְדָקַת הַצְּדִיק"¹¹ עוֹמֵד עַל טִיבוֹ שֶל כּוּחַ הַיִּצְרָא, וְזוֹ לְשׁוֹנוֹ:

"כָּל הַכּוּחֹת הַנְּטוּעוֹת בְּכָל נֶפֶשׁ מִיִּשְׂרָאֵל, אֵינָן לְחָשׁוּב שֶהוּא רַע גְּמוֹר וְשֶצְרִיךְ לְהִיּוֹת הַפְּכוֹ, כִּי אֵינָן לָךְ שׁוֹם מִיִּדָה וְכּוּחַ שֶאֵינָן בֵּה צַד טוֹב גַּם כֵּן, רַק צְרִיךְ שֶיִּשְׁתַּמֵּשׁ בֵּה כְּפִי רִצּוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, וְאֵם אֵינּוֹ כְּפִי רִצּוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, גַּם הַמִּיִּדוֹת טוֹבוֹת, רַעוֹת.

כְּמוֹ שֶאֵוֹל שֶנֶעֱנַשׁ בְּעֵבֹר הַרְחַמְנוֹת, וּבְגִיטִין (נו ע"א): עֲנוּתֵנוֹתָ שֶל רַבִּי זְכַרְיָה בֶן אֲבָקוּלַס הַחַרְיָבָה וְכו', וְלִהְיֶפֶךְ אִמְרוּ ז"ל (שְׁבַת סָג ע"א): אִם רֵאִיתָ תְּלַמֵּד חֶכֶם נוֹקֵם וְנוֹטֵר כְּנַחֵשׁ, חֲגַרְהוּ וְכו' וְנַחֵשׁ הוּא שׁוֹרֵשׁ הָרַע בְּכַעַס. וּבְתַלְמִיד חֶכֶם רָצָה לֹמַר אֲשֶׁר כָּל מַגְמוֹתָיו רִצּוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ אֲדַרְבָּה הוּא טוֹב מְאוֹד, עַל דֶּרֶךְ שֶאִמְרוּ ז"ל (בְּרַאשִׁית רַבָּה ט, ז): 'טוֹב מְאוֹד' - זֶה יִצְרָא הָרַע. וְכֵן בְּגֵאוּהַ (פֶּרֶק קֵמָא דְסוּטָה ה ע"א): בְּשִׁמְתָא מְאָן דְלִית בֵּיה".

⁷ שמונה קבצים א, שנז.

⁸ בבא קמא צב ע"א.

⁹ בראשית כ, יח.

¹⁰ רבי צדוק הכהן מלובלין (פולין), התקפ"ג-התר"ס - גאון מופלא, בקי בנגלה ובנסתר, במקרא, במדרשי חכמים, בראשונים ובאחרונים, וכן במדעים שונים. נחשב לאחד היוצרים המקוריים והפוריים ביותר מבין גדולי החסידות. בהגותו יש שילוב נדיר של למדנות תורנית ופרשנות חדשנית עם תורות הקבלה והחסידות. שייך בדרכו לחסידות איז'ביצה-ראדזין של רבי מרדכי יוסף ליינר, ולחסידות לובלין של רבי יהודה לייב איגר. נודע כבר סמכא בזיהוי והכרת כתבי-יד, מה שמשך אליו תלמידי חכמים וחוקרים שרצו לקבל מידע על תיארוך ואמיתיות הכתבים שבידם. בין ספריו: "צדקת הצדיק" - פסקאות קצרות בנושאים שונים בעבודת ה', "פרי צדיק" על התורה, "רסיסי לילה" עם קונטרס "דברי חלומות", "לבושי צדקה" על ספרי בעל הלבושים, "קדושת שבת" עם קונטרס "שביתת שבת", "משיב צדק", "מחשבות חרוץ", "דברי סופרים" עם "קונטרס זכרונות", "דובר צדק", "ישראל קדושים", "שיחות מלאכי השרת", "תקנת השבין" על מצוות התשובה ו"דברי חלומות".

¹¹ צדקת הצדיק אות מז.

כשאנחנו פוגשים כוח רע בעולם, הנטייה הראשונה היא למגר ולסלק אותו, אבל נכון יותר לקחת את הכוח הזה ולהשתמש בו לטובה. וכן להיפך, כשפוגשים כוח חיובי, ומשתמשים בו בצורה קיצונית, הוא הופך להיות הרסני.

מידת הרחמנות למשל, היא מידה נפלאה, להיות רחמן זה דבר טוב, "מה הוא חנון ורחום - אף אתה היה חנון ורחום"¹², לכאורה שאול המלך דבק במידותיו של הקב"ה, אבל מכיון שמדובר בעמלק והתורה מצווה למחות את זכר עמלק, אז עכשיו זה לא הזמן, עכשיו לא צריכה להיות רחמנות, עכשיו צריך לבער את הרע. מידה נוספת היא מידת הענוה, הענוה היא המידה הטובה ביותר מבין כל המידות הטובות¹³, ואף על פי כן "ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס, החריבה את ביתנו, ושרפה את היכלנו, והגליתנו מארצנו"¹⁴.

הענוה היא היסוד הקיומי של הבריאה, את מידת הענוה אנחנו למדים מריבונו של עולם שנועץ במלאכים בבריאת האדם באמרו "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ"¹⁵, הענוה היא מידה יוצרת, היא השורש והיסוד לבריאת האדם, ואף על פי כן אותה המידה יכולה להתגלות גם כמידה הרסנית.

קודם לכן דיברנו על כוחו של הנחש, הנחש הוא לא סימפטי במיוחד, הוא הסמל המרכזי של הרע בעולם, ואף על פי כן אומרים חז"ל:

"אם תלמיד חכם נוקם ונוטר כנחש הוא - חגריהו על מתניך"¹⁶.

כלומר אפילו אם מדובר בתלמיד חכם שהוא קפדן, אל תחוש לכך וחגריהו על מתניך. לכתחילה מידת הקפדנות איננה טובה לאדם, אבל כשהיא מגיעה ממקום של יראת שמים גדולה, בדומה לקפדנותו של שמאי, עלינו לקבל אותה בזרועות פתוחות ולחגור אותה על מתנינו. קפדנותו של תלמיד חכם יכולה לבנות בקרבנו קומה נוספת של רצינות ודקדוק במצוות, ועלינו לנצל אותה לטובה.

ומסיים רבי צדוק שם:

"...וכוח בלעם בחציפות שלמדו ממנו חז"ל (סנהדרין קה ע"א): והוא היה ראשית גוים דוגמת משה רבינו ע"ה בישראל, כמו שאמרו ז"ל (זוהר ח"ג קצג ע"ב), לכך הכוח שהשיג יתוקן בישראל באחרית הימים ובעקבי משיח, אז חוצפא יסגא יתגדל ויהיה במעלה".

כוחו של בלעם היה בפיו, הוא היה ראש לגויים בזכות מידת החוצפה שהיתה בו, ואותה מידה שהתגלתה בשיא שפלותה אצל בלעם, תתוקן לעתיד לבוא אצל ישראל בדור של גאולה שבו תרבה החוצפה.

ניתן היה לטעון כלפי שמאי ח"ו: אתה ריבונו של עולם, בראת יצר הרע, ואין האשמה עלינו. אבל למעשה הבחירה היא שלנו. ועוד: בלי יצר הרע לא היינו יכולים להתקיים. כדי לייצר מציאות של חיים, צריך כוחות של קיום, בלי כוחות היצר העולם לא היה מצליח להניע את עצמו ולהביא לתיקונו.

יש לנו תאוות ויש לנו יצרים, השאלה היא מה אנחנו עושים אתם. משל למה הדבר דומה, לילד קטן שאיננו יודע מהו חשמל, ומתוך "סקרנות בריאה" הוא מכניס מברג לתוך השקע, ולמרבה הפלא הוא מקבל זרם. זה סכנת נפשות, זה היה יכול להיגמר באסון, אבל למפרע זה היה שיעור חשוב, סביר להניח שבפעם הבאה הוא כבר לא יכניס דברים לתוך החשמל, "הנכווה ברותחין נזהר בפושרין". העולם נמצא בתקופת

¹² שבת קלג ע"ב.

¹³ על פי אגרת הרמב"ן.

¹⁴ גיטין נה ע"ב.

¹⁵ בראשית א, כו. וכדברי רש"י שם, שכתב: "ענותנותו של הקדוש ברוך הוא למדנו מאן, לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם".

¹⁶ שבת סג ע"א.

הילדות שלו, בתקופה זו הוא לומד ומברר מה הקב"ה נתן לו. העולם נמצא ב'תוהו ובוהו', והאדם תוהו ובוהו בכוחות שבבריאה. גם הקללות שהקב"ה מקלל את הנחש, ואת אדם וחוה, ואחר כך את קין, גם הן שייכות לסדרת החינוך של תקופת הילדות האנושית. כשמורה בבית הספר נאלץ להעניש תלמיד, מטרות העונש איננה להשפיל את התלמיד, אלא לצייר לו את גבולות הגזרה שיעזרו לו להתקדם ולהתפתח בכיוון חיובי. כשריבונו של עולם מעניש את האדם ואת אשתו ואומר להם "בְּזַעַת אֶפְיֶךָ תֹאכַל לֶחֶם"¹⁷ או "בְּעֶצֶב תִּלְדִּי בָּנִים"¹⁸, על ידי כך תאוות האכילה ויצר העריות מתעדנים, והאדם לומד לקחת את כוחות היצר הללו ולבנות אתם קומה חיובית של המשכיות מתוך התבוננות והכרה. הוא מבין שכדי להגיע להישגים דרושים עמל ויגיעה, וממילא לאחר שהגיע אל היעד, הכרת הטוב שלו לריבונו של עולם גדולה יותר. הוא מבין ששום דבר לא מובן מאליו, ומגלה כמה הקב"ה עזר לו וכמה סייעתא דשמיא היתה לו בכל התהליך.

בהקשר זה ראוי להזכיר את פרשיית קין והבל. קין והבל הולכים להקריב קרבן, כל אחד מהם מביא קרבן מתוך רצון להתקרב לריבונו של עולם, ובתוך המציאות המרוממת הזו, באה נפילה נוראה "וְאֵל קַיִן וְאֵל הַבֶּל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו... וַיִּקַּם קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ"¹⁹. במבט ראשון קשה להבין מה חטאו של קין, מדוע לא התקבל קרבנו.

עמידה על משמעות שמו של קין פותחת פתח להבנת הדבר. נאמר אודות שמו "קִנְיָתִי אִישׁ אֶת ה'"²⁰, דמותו של קין קשורה בקניינים ורכושנות. ואמנם הוא ירא שמים ומביא מנחה לה' מרכושו, אבל בגלל האופי הרכושני שלו הוא לא יכול היה להביא מהמובחר, והביא מהגרוע שבפרי האדמה²¹.

'להיות טוב' ולא רק 'לעשות טוב'

בהמשך, על דברי ה' לקין "לְמָה חָרָה לְךָ וְלְמָה נָפְלוּ פָּנֶיךָ: הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לִפְתָּח חֲטָאת רִבְּץ׃ כֹּתֵב "אֹר החיים" הקדוש:

"הלא אם תטיב, פירוש אם תהיה מבחינת הטוב, כל מעשיך שורה עליהם בחינת הטוב, ומעצמן הם מתנשאים, כי הקדושה אינה צריכה לאחרים".

כלומר אין זה מספיק שאדם מקבל על עצמו 'לעשות טוב', עליו 'להיות טוב' על ידי שיסלק מליבו את כל חלקי הרע שבו.

"וצא ולמד (בבא מציעא פה ע"ב) ממעשה כסאו של רבי חייא, שהיה עולה מעצמו למעלה. והוא אומר 'שאת', פירוש מעצמו".

הגמרא בבבא מציעא מביאה את סיפורו של רב חביבא, שראה תלמיד חכם שאלהו הנביא היה מצוי אצלו, בבוקר היו עיניו יפות, ובערב היה נראה כאילו עיניו נשרפו באש.

שאל רב חביבא את אותו תלמיד חכם: מדוע עיניך נראות כך?

¹⁷ בראשית ג, יט.

¹⁸ בראשית ג, טז.

¹⁹ בראשית ד, ה-ח.

²⁰ במדבר ד, א.

²¹ רש"י בראשית ד, ג.

²² בראשית ד, ו-ז.

ההשיב לו: משום שביקשתי מאליהו הנביא שיראה לי איך נראים גדולי ישראל כשהם נכנסים לשיבה של מעלה. ואמר לי, שעל כל החכמים שם אוכל להסתכל חוץ מכיסא הכבוד של רבי חייא שאין רשות להסתכל עליו.

איך מזהים את כיסא הכבוד של רבי חייא? את כל החכמים מלווים מלאכים בכניסתם וביציאתם לשיבה של מעלה, ורבי חייא נכנס ויוצא לבדו.

המשיך אותו תלמיד חכם וסיפר לרב חביבא, שלא יכול היה להתאפק והסתכל על רבי חייא. באותו רגע הופיעו שני ניצוצות של אש, והכו אותו, וסימאו את עיניו. למחרת השתטח על קברו של רבי חייא בדמעות שליש והתפלל על רפואת עיניו, ונתקבלה תפילתו.

מכאן אנו למדים על מעשה קין. הבעיה לא היתה בקרבנו או במעשיו, אלא בעצם אישיותו.

אפשר לתקן ולשפר

רבי שמשון בן רפאל הירש²³, הרש"ר הירש²⁴, לומד מפרשיית קין והבל יסוד חינוכי חשוב מאוד, וכה דבריו:

"וישע - ...ה'שועה' פונה רק לפי שעה. ומכאן שם העצם: 'שעה': פניה קצרה של זמן".

ובנוגע לשאלת ה', "לְמָה חָרָה לְךָ וְלְמָה נִפְּלוּ פְּנֵיךָ", כותב הרש"ר הירש שם בהמשך:

"שאלת ה' מתייחסת אפוא לשני רגשות שונים: מדוע אתה כועס על שעבר, ומדוע אתה מיואש מן העתיד?".

מנחתו של קין לא התקבלה לפני ה'. זה כואב, זה מצער, אבל לא נסתם הגולל, אפשר לתקן ולשפר, אין צורך לכעוס ובודאי לא להתייאש. זוהי הטענה האלקית כנגד תגובתו של קין. גם כשנכשלים אסור להרים ידיים מהר מידי, לפעמים הקב"ה לא שועה לתפילותינו, אבל זה זמני, זה 'רק לפי שעה', ריבונו של עולם מבקש מאתנו עוד מאמץ, עוד התקדמות, ואז בעזרת ה' נרגיש את טובו וברכתו.

²³ הרב שמשון בן רפאל הירש (רש"ר הירש) (גרמניה), התקס"ח-התרמ"ט - מהבולטים שבמנהיגי היהדות באירופה ומחשובי פרשני המקרא האחרונים. אבי שיטת "תורה עם דרך ארץ". בילדותו למד תורה מפי סבו ואביו. בהמשך אחת מהדמויות שהשפיעו עליו מאוד, היה הרב יצחק ברנייס, רבה של המבורג. בגיל עשרים נסע אל ישיבתו של רבי יעקב עטלינגר, בעל ה"ערוך לנר", ולאחר שנתיים וחצי בלבד של לימודים קיבל ממנו היתר הוראה. עם פרישת רבה של דוכסות אולדנבורג, נתמנה הרש"ר הירש בהמלצתו למחליפו והוא רק בן עשרים ושתיים. בתקופה זו התפלמס בחריפות עם מנהיגים רפורמים, וכן עם שונאי תנ"ך נוצריים, וחיבר את ספרו "חורב" על הסברת טעמי המצוות ומיון לסוגיהן. קודם לכן פרסם חוברת בשם "אגרות צפון". בשנת התר"א מונה לרבם של שני המחוזות המערביים של ממלכת הנובר, אוריך ואוסנאבריק, ועבר להתגורר באמדם. שם המשיך בפעילותו הפולמוסית נגד הרפורמה תחת הסיסמה "האמת מתקיימת. השקר לא מתקיים", וכן הרבה לעסוק בחינוך ובגמילות חסדים. כעבור שש שנים נקרא לכהן כרבה הראשי של מורביה, משרה שלא היתה לה מקבילה באירופה מבחינת הסמכויות שניתנו לנושא בה. ממקום מושבו בניקלשבורג היה אחראי על חמישים ושתיים קהילות. בשנת התרי"א החליט לנטוש רבנות חשובה זו לטובת קהילת פרנקפורט, שם הקים בית ספר תיכון בו שולבו לימודי חול ולימודי קודש - "תורה עם דרך ארץ". בפרנקפורט חיבר הרב הירש את פירושו לתורה, לסידור התפילה ולספר תהלים. בתקופה זו עמד בראש המערכה להפרדת הקהילה האורתודוקסית מהקהילה הכללית, שנטתה לרפורמיות. הרב הירש התנגד נחרצות לראשוני חובת ציון ולרעיון החדש של הלאומיות היהודית כמטרה לגאולת העם, אף בצביונה הדתי.

²⁴ רש"ר הירש בראשית ד, ג-ו.

כוחה של נקודת "חן"

מכאן אנחנו מגיעים להולדת נח, ומיד אחר כך לתחילת פרשת נח. פרשת בראשית מסתיימת בהולדת נח ובני משפחתו, "וַיְהִי נֹחַ בֶּן חָמֶשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְד נֹחַ אֶת שָׁם אֶת חָם וְאֶת יָפֶת..."²⁵, ופרשת נח פותחת באוירה של שקיעה ונפילה, "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נֹחַ לְאמֹר זֶה יִנְחַמְנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמִעֲצָבוֹן יְדִינוּ מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֲרָרָה ה'".²⁶ דורו של נח הוא דור מלא חמס, מלא תאוות ויצרים, "וַיִּרְא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בְּאָרֶץ וְכָל יֶצֶר מַחְשְׁבַת לְבוֹ רָק רָע כָּל הַיּוֹם: וַיִּנְחָם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בְּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל לְבוֹ"²⁷.

הביטוי 'ויתעצב אל לבו' ביחס לריבונו של עולם, דורש תלמוד, הלוא ריבונו של עולם ידע היטב מה טיב בריאתו ואלו כוחות יש בבריאה, הוא ברא את המוות והוא ברא את יצר הרע, אז מה פשר העצב האלקי שמוזכר כאן? ברור שיש כאן שימוש מושאל בביטויים אנושיים, אך מה הכתוב בא ללמדנו?

דומה שהתשובה לכך מופיעה בפסוקים הבאים:

"וַיֹּאמֶר ה' אֲמַחֶה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נַחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתֶם: וְנֹחַ מְצָא חֵן בְּעֵינֵי ה'".²⁸

גם בעולם שהתדרדר מבחינה מוסרית עד הקצה והגיע למ"ט שערי תומאה, אם יש נקודת "חן" אחת, אם יש אישיות אחת שנשארה נאמנת לבוראה, ממנה יכולה להתחיל ההתפתחות של הבריאה כולה. זה הלימוד שאנחנו לומדים מהאומר האלקי הזה. הקב"ה יודע את זה לבדו, הוא לא זקוק לכך שהמציאות תלמד אותו את הלימוד החשוב הזה. לא מדובר כאן על שיח שמתנהל אצל ריבונו של עולם, בינו לבין עצמו, אלא על שיח אלקי שמגלה לאנושות טפח מדרכי הנהגתו.

לצאת מכף חובה לכף זכות

בתורה רפב שב"ליקוטי מוהר"ן" מברר רבי נחמן מברסלב²⁹, שהאמון של האדם בראש ובראשונה בעצמו, הוא אבן יסוד בחינוך. על האדם "לצאת מכף חובה לכף זכות", ובדומה לזה גם העולם כולו צריך לצאת מכף חובה לכף זכות. זוהי הסוגיה שבה עוסקת פרשת נח, וזו לשונו של רבי נחמן מברסלב שם:

"היינו כמו שצריכין לדון אחרים לכף זכות אפילו את הרשעים ולמצוא בהם איזה נקודות טובות ועל ידי זה מוציאין אותם באמת מכף חובה לכף זכות בבחינת ועוד מעט וכו' והתבוננת וכו' כנ"ל, כמו כן הוא אצל האדם בעצמו, שצריך לדון את עצמו לכף זכות ולמצוא בעצמו איזה נקדה טובה עדין, כדי לחזק את עצמו שלא יפול לגמרי, חס ושלום, רק אדרבא יחיה את עצמו, וישמח את נפשו במעט הטוב שמוצא בעצמו, דהיינו מה שזכה לעשות מימיו איזה מצוה או איזה דבר טוב.

וכמו כן צריך לחפש עוד, למצוא בעצמו עוד איזה דבר טוב, ואף שגם אותו הדבר הטוב הוא גם כן מערב בפסלת הרבה, עם כל זה יוציא משם גם כן איזה נקדה טובה, וכן יחפש וילקט עוד הנקדות

²⁵ בראשית ה, לב.

²⁶ בראשית ה, כט.

²⁷ בראשית ו, ה-ו.

²⁸ בראשית ו, ז-ח.

²⁹ רבי נחמן מברסלב (מז'בוז', אוקראינה), התקל"ב-התקע"א - נינו של הבעש"ט, אדמו"ר חסידי בדור הרביעי לחסידות, מורה רוחני, מייסד חסידות ברסלב. חסידיו מהווים את אחד הזרמים המרכזיים בחסידות. להגותו וכתביו המקורית השפעה ניכרת בחסידות עד ימינו. בהיותו בגיל שלושים ושמונה בלבד נפטר ממחלת השחפת. מידי ראש השנה פוקדים את קברו באומן עשרות אלפי אנשים. תורתו יצאה לאור בספרים: "ליקוטי מוהר"ן", "סיפורי מעשיות", "ספר המידות", "חיי מוהר"ן", "שבחי הר"ן", "שיחות הר"ן" - קובץ שיחות, שנאמרו על-ידו בהזדמנויות שונות, ו"ליקוטי עצות".

טובות, ועל ידי זה נעשין ניגונים כמבואר במקום אחר בחינת מנגן בכלי זמר שהוא בחינת שמלקט הרוח טובה מן הרוח נכאה עצבות רוח. עיין שם".

מי שדן את עצמו ברותחין וחושב שהוא רשע גמור, הריהו מבטל את יכולתו להתייצב בכיוון חיובי. עליו ללמד זכות על עצמו, ורק כך יוכל לשוב אל ה'. כך בנוגע לפרט, וכך גם בנוגע לאומה ולאנושות כולה.

פרשת נח מלמדת אותנו כיצד לזהות את מעט הטוב שבמציאות, ומכוחו לייצר מציאות של טוב, גם כשהעולם מסביב הוא הזוי ומטורף.

כשהמחנך לא מיואש גם הילד לא מיואש

בשדה החינוך, אנו נתקלים במצבים שבהם ילד מיואש ואין לו טיפת אמון בכוחותיו, התפקיד החינוכי שמוטל עלינו, הוא לזהות את נקודות הטוב שבילד, "עֲשֵׂה הַאֲלֵקִים אֶת הָאָדָם יִשְׂרָאֵל"³⁰, לא יעלה על הדעת שאין לילד כוחות חיוביים, זה שקר! גם אם הילד מתחצף ומפריע ונראה לכולם ש'כל יצר מחשבות ליבו רק רע כל היום', וגם הוא בעצמו כועס על העבר ומיואש מהעתיד, זו טעות חמורה לחשוב שאין בו שום נקודת טוב! הנה גם כשהקב"ה אומר 'וינחם' 'ויתעצב אל ליבו', בסופו של דבר - 'ונח מצא חן'. חייבת להיות איזו שהיא נקודת "חן" שעתידה לשפוך אור על אישיותו של הילד ולרומם אותו למקום הראוי לו באמת.

³⁰ קהלת ז, כט.